

Anàlisi de les contribucions als congressos de l'àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal (1990-2000)

VÍCTOR PÉREZ SAMANIEGO*

Departament de Didàctica. Àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal.
Universidad de Alcalá de Henares (Madrid)

Correspondència amb autor

* victorperezs@uah.es

Resum

L'increment en la importància de les àrees de coneixement per a la regulació administratiuacadèmica del coneixement contrasta amb la falta de definició de la seva producció científica, especialment en les àrees amb menys tradició investigadora. En aquest treball es planteja un acostament a l'evolució recent de la investigació de l'àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal a través de l'anàlisi de 650 comunicacions presentades al Congrés de l'Àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal en el període 1990-2000. L'anàlisi categorial de contingut es va centrar a identificar els treballs d'investigació i classificar-los en funció de les seves estratègies d'investigació, i també en els procediments d'obtenció i anàlisi de dades. En aquest període, l'increment progressiu en el nombre d'aportacions contrasta amb l'estancament dels treballs que poden considerar-se investigacions. Predominen els treballs sobre la formació de professorat i la intervenció didàctica realitzats a partir d'un model d'investigació tecnicoeficientista, si bé en les últimes edicions emergeixen treballs basats en models mediacionals i socioculturals. Aquests resultats reflecteixen que la producció investigadora en l'àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal es troba en un període crític o de transició, caracteritzat per un augment quantitatiu en la producció, i també per la convivència de temàtiques i enfocaments d'investigació molt diversos.

Paraules clau

Àrea de coneixement, Didàctica de l'Expressió Corporal, Investigació.

Abstract

Analysis of contributions to congresses of the knowledge area of 'Didactics of Body Expression' (1990-2000)

Areas of Knowledge play an important role in the administrative regulation of knowledge. Nevertheless, they are not always clearly defined in terms of scientific outcomes. The aim of this work is to analyse characteristics of research within the Area of Didactics of Body Expression. For that purpose, the content of 650 papers presented to the Congress of Teaching Training Schools and Faculties of Education within the period 1990-2000 is analysed. Categorical content analysis takes into account research strategies as well as procedures of collecting and analysing data. The increasing of the production contrasts with the stagnation of research works. Based in techno-efficient model, research works are referred mainly to Teacher Training and Curriculum Interaction. Nevertheless, emergence of mediational and socio-cultural models is observed in last editions. These results show that the Area of Didactics of Body Expression is in a transitional or critical period, characterized by an increasing number of works and coexisting subjects, models and strategies of research.

Key words

Knowledge area, Didactics of Body Expression, Research.

Introducció

Les Àrees de Coneixement van ser creades en els anys vuitanta amb la finalitat d'intervenir en diverses qüestions acadèmicoadministratives, com ara l'ordenació de les matèries a impartir, la configuració dels estudis en escoles universitàries i facultats o l'assignació

de fons per a ajudes a la investigació, entre d'altres.¹ La seva importància ha anat augmentant fins a l'actualitat; a hores d'ara són les àrees de coneixement les que, a través de les habilitacions, determinen quines persones es troben capacitades per a formar part dels cossos docents.²

¹ El Reial decret 1888/1984, de 26 de setembre, pel qual es regulen els concursos per a la provisió de places dels Cossos Docents Universitaris, va establir, a l'annex, el catàleg d'àrees de coneixement.

² El catàleg d'àrees de coneixement del Reial decret 1888/1984 va ser derogat pel reial decret 774/2002, de 26 de juliol, pel qual es regula el sistema d'habilitació nacional per a l'accés als Cossos de Funcionaris Docents Universitaris. La seva disposició transitòria primera estableix que, mentre no s'aprovi el catàleg d'àrees de coneixement d'acord amb les previsions de l'apartat 2 de l'article 71 de la Llei Orgànica d'Universitats, continuarà en vigor el vigent actualment, que figura a l'annex II.

Les àrees actuals es van crear en funció de camps de coneixement suposadament diferenciats i consolidats. No obstant això, aquesta situació és desigual. Àrees amb una llarga tradició científica, aportacions significatives en diferents camps d'investigació i un nombre molt ampli de docents i investigadors coexisteixen amb altres d'emergents que van néixer pràcticament amb el Reial decret que promulgava el Catàleg d'Àrees de Coneixement. En aquestes àrees, com és el cas de la Didàctica de l'Expressió Corporal, resulta especialment important –i complex– establir pautes que permetin dilucidar les característiques del coneixement que es genera i es transmet.³

A més a més d'un ens administratiu, una àrea de coneixement és també una comunitat de docents i investigadors que intercanvien experiències, interessos i que, en el transcurs del temps, consoliden visions compartides del coneixement. En el flux d'aquestes visions compartides es van assentant determinades concepcions de la tasca investigadora i temàtiques d'estudi. Les concepcions de la investigació en una àrea de coneixement no es generen i consoliden aïlladament o per si soles, sinó que s'emmarquen en tradicions, interessos i contextos d'intervenció concrets que queden reflectits en les publicacions dels seus membres.

Analitzar la producció investigadora en l'Àrea resulta complex per diversos motius. En primer lloc, hi ha el problema de definir amb claredat què és un treball d'investigació. Encara que no hi ha un consens pel que fa a aquesta qüestió (vegeu Ríos Hilario, 2000), amb la finalitat de centrar el tema, hom ha optat per seguir la definició del Library and Information Service (1998), segons la qual es consideren investigacions els treballs escrits i publicats en fonts científiques (revistes científiques, llibres, actes de congressos) que, *a)* bé van portar a terme una recollida de dades tant quantitatives com qualitatives; *b)* bé presentaven o redefinien un nou model; o *c)* aportaven un avanç en la definició de conceptes.

El segon problema consisteix a identificar i organitzar la producció científica dels membres de l'Àrea amb la finalitat de realitzar el mostreig de les seves publicacions. Per determinar aquest mostreig es podien plantejar dos acostaments: *a)* Identificar la producció científica dels membres de l'àrea en les diverses fonts

on poden publicar els seus treballs. Aquesta alternativa permetria sistematitzar l'estat de la qüestió en un moment donat, però alhora limitaria la possibilitat d'analitzar-ne l'evolució històrica. *b)* El segon acostament implicaria centrar l'anàlisi en fonts que es considerin representatives de la producció investigadora, cosa que permet d'identificar el caràcter i l'evolució dels treballs d'investigació en un període determinat. En aquest sentit, l'àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal disposa d'una font singularment interessant en la qual centrar aquesta anàlisi: les Actes dels Congressos d'Escoles de Magisteri i Facultats d'Educació. Amb diferents denominacions (vegeu *taula 1*), aquest congrés ha estat organitzat, des de fa vint anys, per membres de l'Àrea a diverses universitats, per la qual cosa es tracta del fòrum més veterà per a la trobada de docents i investigadors en l'àmbit de l'educació física i, en concret, per a la trobada dels membres de l'Àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal.

En aquest treball hem adoptat aquesta segona perspectiva. L'anàlisi de les aportacions als congressos permet de comprendre l'evolució de les concepcions de la investigació que comparteixen els seus membres. Cal aclarir que, tot i que no en la seva totalitat, una gran part dels comunicants a aquests congressos són membres de l'àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal o persones que realitzen treballs d'investigació en col·laboració amb ells. Per aquest motiu l'anàlisi de les comunicacions és de singular interès per a oferir una perspectiva de la investigació en l'Àrea.

Per tant, l'objectiu d'aquest treball és descriure l'evolució recent de la investigació en l'àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal a partir de l'anàlisi dels treballs d'investigació publicats en les edicions del seu Congrés Nacional.

Mètode

La mostra d'aquest estudi es troba composta per les comunicacions publicades a les actes dels Congressos d'Escoles de Magisteri i Facultats d'Educació entre 1990-2000, període que es considera prou significatiu per comprovar-ne l'evolució. Es van analitzar un total de 650 aportacions presentades en les 11 edicions (Vegeu *taula 1*).

³ A partir d'aquest punt, la utilització de la majúscula en l'Àrea fa referència a l'àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal.

Any	Nom del Congrés	Lloc de celebració	Nombre d'aportacions
1990	VII Congrés d'Escoles de Magisteri	Santiago de Compostel·la	14
1991	VIII Congrés d'Escoles Universitàries de Professorat d'EGB	Conca	28
1992	IX Congrés d'Escoles de Magisteri	Tarragona	48
1993	X Congrés d'Escoles de Magisteri	Segòvia	23
1994	I Congrés de Facultats d'Educació i XII Congrés d'Escoles de Magisteri	Sevilla	66
1995	II Congrés de Facultats d'Educació i XIII Congrés d'Escoles de Magisteri	Jaca	71
1996	III Congrés de Facultats d'Educació i XIV Congrés d'Escoles de Magisteri	Guadalajara	100
1997	VI Congrés de Facultats d'Educació i XV Congrés d'Escoles de Magisteri	Melilla	64
1998	XVI Congrés d'Escoles de Magisteri	Badajoz	44
1999	XVII Congrés Nacional d'Educació Física	Huelva	116
2000	XVIII Congrés Nacional d'Educació Física	Ciudad Real	76

Taula 1

Congressos de l'Àrea de Didàctica de l'Expressió Corporal (1990-2000).

Tenint en compte el volum d'aportacions, en primer lloc es va optar per identificar les aportacions considerades investigacions d'acord amb els criteris proposats pel Library and Information Service (1998). Posteriorment es va procedir a l'anàlisi categorial del contingut dels treballs d'investigació, i es van etiquetar d'acord amb la categorització proposada per Ríos Hilario (2000) per a l'avaluació de la producció científica en l'àmbit de les revistes especialitzades en investigació. Aquesta categorització es defineix com s'exposa a continuació:

Estratègia d'investigació

- *Fonts documentals i estadístiques* (Revisió bibliogràfica sobre un tema concret).
- *Estudi de casos* (Treball sobre una unitat d'anàlisi o un reduït nombre d'aquestes).
- *Experimental* (Actuar de forma activa i intencionada sobre una variable dependent per tal de conèixer-ne els efectes sobre una o més variables dependents).
- *Quasiexperimental* (Li manca pel cap baix una de les tres propietats que caracteritza a un experiment: manipulació, control i distribució aleatòria dels subjectes).

Obtenció de dades

- *Documentació* (Revisió bibliogràfica d'investigacions teòriques i empíriques sobre un tema concret).
- *Enquesta* (Aplicació d'un procediment estandaritzat per recaptar informació oral o escrita d'una mostra àmplia de subjectes).
- *Entrevista* (un entrevistador realitza preguntes i anota respostes dels subjectes que componen la mostra).
- *Qüestionari* (Informació obtinguda mitjançant l'emplenament d'una plantilla estructurada de preguntes amb possibles respostes).
- *Observació* (Dades obtingudes per l'investigador a través de l'anàlisi del comportament de l'objecte o subjecte a investigar).

Anàlisi de dades

- *Estadística* (univariada, bivariada, multivariada, factorial).
- *Estructural* (anàlisi de discurs, etnografia).
- *Interpretacional* (Construcció de teories, descriptiu-interpretatiu).
- *Contingut* (Quantitatiu i qualitatiu).

Per tant, i en síntesi, les variables observades en aquest estudi van ser:

- Identificació dels treballs d'investigació.
- Estratègia d'investigació utilitzada.
- Procediment d'obtenció de dades utilitzat.
- Procediment d'anàlisi de dades.

Per tal de facilitar la gestió i l'anàlisi de les categories es va utilitzar el programa informàtic *Nudist Vivo 1.3*.

Resultats

L'anàlisi de les comunicacions condueix, en primer lloc, a distingir els treballs d'investigació de la resta. Seguint els criteris del Library and Information Service (1998), 173 de les 650 aportacions (26,6 %) han estat considerades treballs d'investigació.

A la *figura 1* es pot comprovar una evolució caracteritzada per un important increment en el nombre total de comunicacions presentades, que passa de 14 l'any 1990 a 76 el 2000, arribant a un màxim de 116 l'any 1999. Paral·lelament es produeix un increment dels treballs d'investigació, que passen de 3 el 1990 a 27 el 2000, i arriben a 40 el 1999.

No obstant això, si s'analitza el percentatge de treballs d'investigació davant del total en cada edició (*fig. 2*) s'aprecia que l'evolució d'aquest percentatge roman entre un 20 % i un 38 %. L'increment percentual més alt dels treballs d'investigació s'experimenta en els últims anys, del 1998 al 2000.

Pel que fa a l'estratègia d'investigació, a la *figura 3* es pot comprovar que en els quatre primers anys

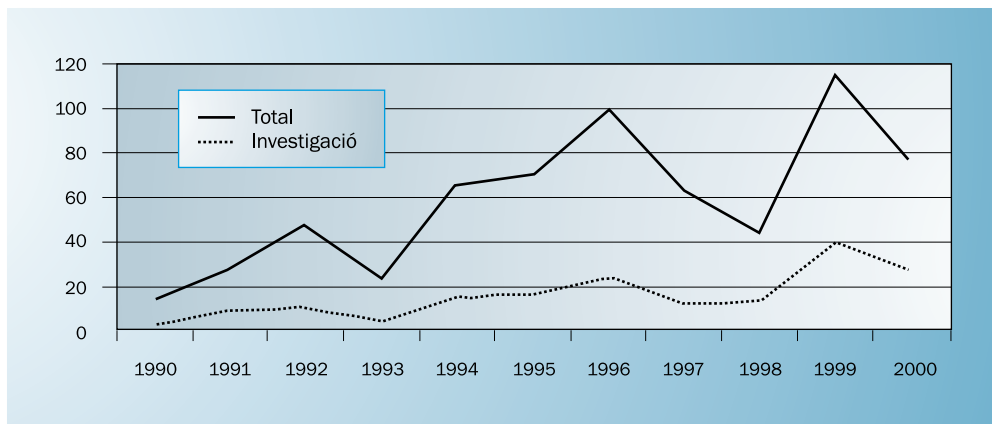
(1990-1993) predominen les estratègies de tipus documental, el nombre de les quals, amb lleugeres oscil·lacions, es manté tot al llarg del decenni, al voltant de cinc comunicacions per congrés. No obstant això, l'increment més significatiu es produeix en els treballs de caire quasiexperimental, els quals passen de ser molt escassos o nuls en el període 1990-1995 a protagonitzar pràcticament el període 1996-2000, tret del congrés de 1998, en què se n'aprecia un descens considerable. També és destacable l'aparició l'any 1994, per primera vegada, de treballs que adopten l'estudi de casos com a perspectiva d'investigació, i que s'incrementen progressivament fins a arribar a 7 en 1999. En termes generals, els treballs experimentals són escassos o nuls en el període analitzat.

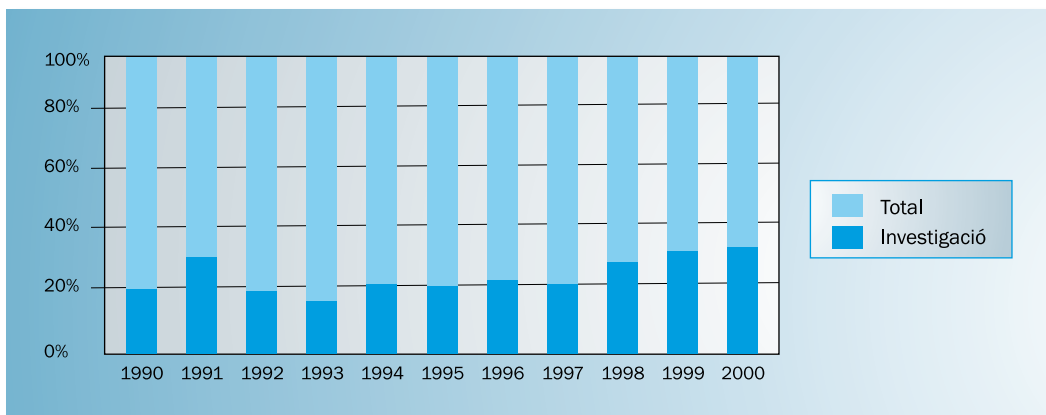
A la *figura 4* es pot apreciar que aquesta mateixa tendència es manté en allò que fa referència als procediments d'obtenció de dades; es passa del predomini dels procediments documentals (període 1990-1994) a l'auge dels qüestionaris i enquestes (període 1996-2000) i l'increment a partir de 1995 dels treballs que obtenen les dades mitjançant l'observació. També és destacable a partir de 1994 l'aparició i consolidació de l'entrevista; d'ençà d'aleshores es presenten al voltant de cinc comunicacions per congrés que utilitzen el procediment esmentat per a l'obtenció de dades

Quant als procediments d'anàlisi (*fig. 5*), en el primer quinquenni predominen els de tipus interpretacional i documental. No obstant això, a partir de 1995 s'aprecia un important increment dels procediments estadístics, que passen de cinc comunicacions en aquest any a vint-i-cinc en 1999. Les investigacions que utilitzen anàlisis de contingut apareixen en 1994. El nombre se situa al voltant de les cinc comunicacions l'any.

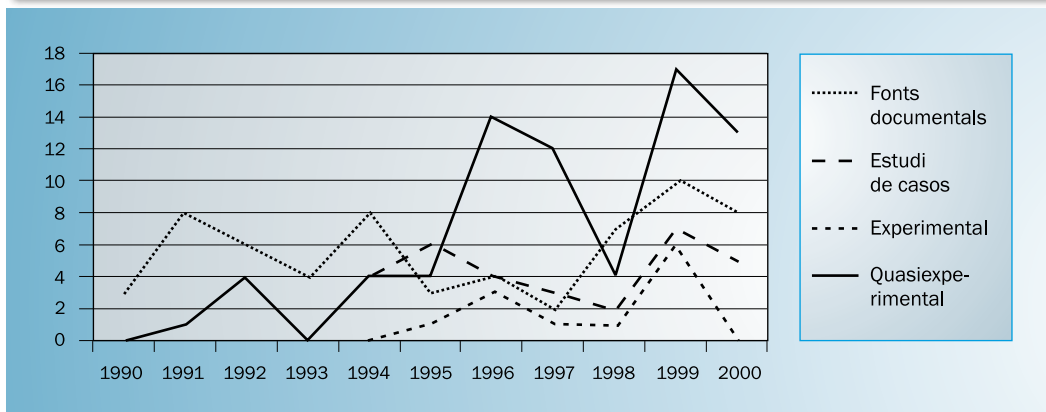
Figura 1

Actes dels Congressos (1990-2000). Producció investigadora i total.

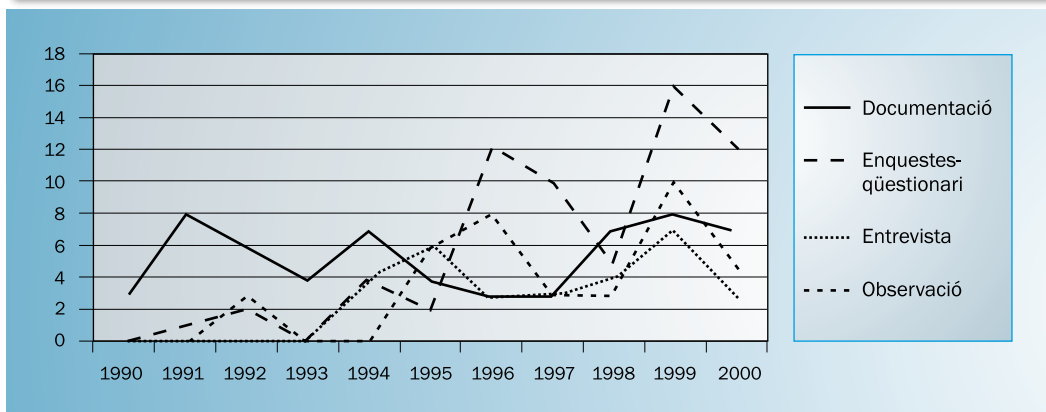

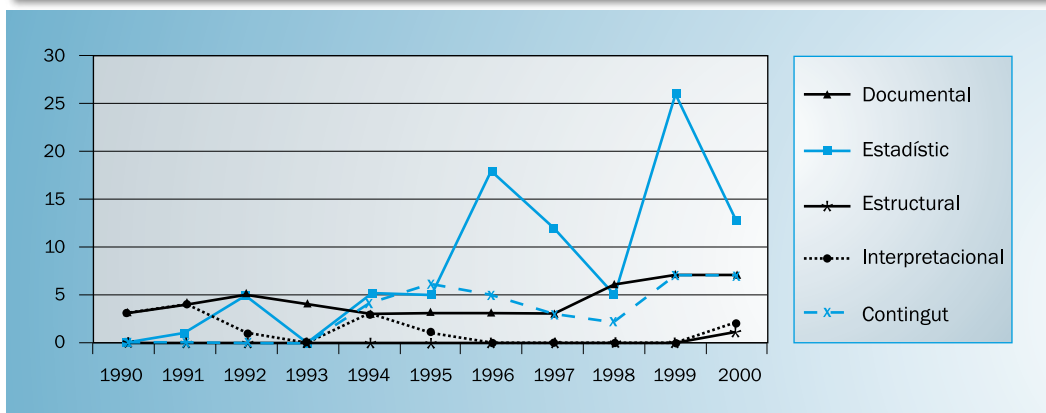
◀ **Figura 2**
Actes dels Congressos (1990-2000). Percentatge de la producció investigadora.

◀ **Figura 3**
Actes dels Congressos (1990-2000). Estratègies d'investigació.

◀ **Figura 4**
Actes dels Congressos (1990-2000). Procediments d'obtenció de dades.

◀ **Figura 5**
Actes dels Congressos (1990-2000). Procediments d'anàlisi de dades.

Discussió i conclusions

Els resultats reflecteixen, en primer lloc, un augment considerable en el volum total de les aportacions als Congressos d'Escoles de Magisteri i Facultats d'Educació, que pràcticament se septupliquen en el període estudiat. Aquest increment global concorda amb l'evolució de les tesis doctorals –es passa de 5 tesis en la dècada dels setanta a 51 en la dels noranta (Cepero, Zagalaz i Arteaga, 1999)– i també amb l'emergència i progressiva consolidació de revistes relacionades amb el camp de l'Activitat Física i l'Esport (Devís-Devís, Antolín Jimeno, Villamón Herrera, Moreno Doña, Valenciano Valcárcel, 2003). En canvi, en cada edició el percentatge dels treballs considerats d'investigació es manté estable entorn d'un 28 % tot al llarg del decenni. És a dir, l'augment total d'aportacions no es correspon amb l'increment relatiu en els treballs d'investigació. A més a més, cal tenir en compte que si s'haguessin aplicat criteris de qualitat per filtrar les investigacions probablement aquest percentatge hauria estat considerablement menor.

Aquesta evolució correspon a la d'un *període adolescent*, metàfora amb la qual Lawson (1990) va retratar els importants canvis, discussions i enfrontaments que es produeixen en un moment crític o de transició. Segons aquest autor, la investigació en educació física arribarà a la seva maduresa quan la quantitat o l'èmfasi exagerat en la productivitat científica doni pas a la qualitat de les investigacions. L'èmfasi productiu ha generat un gran volum d'informació que no sempre ha aconseguit convertir-se en coneixement substantiu, és a dir, traslladar-se a les situacions investigades per tal de millorar-les. Caldrà que la informació tingui prou qualitat com per poder integrar-se en les estructures que permetin donar un significat individual i col·lectiu, personal i professional a les situacions investigades. Segons aquest autor, per a arribar a l'estatus de coneixement, la informació ha de passar almenys tres tipus de proves: *a)* una prova de veracitat; *b)* una altra de rellevància o aplicabilitat a situacions o persones específiques; i *c)* una altra d'utilitat per a les pràctiques reals. D'altra banda, resulta presumible que en la comunitat acadèmica de l'Àrea comenci a prevaler la qualitat davant de la quantitat de treballs i, per tant, les seves publicacions s'orientin cap a mitjans de difusió que comptin amb processos de selecció i revisió per sistemes més rigorosos que els de les actes de congressos, i també més visibilitat i índex d'impacte (Devís-Devís i cols., 2003; Villamón Herrera, Devís Devís i Valenciano Valcárcel, 2005).

En segon lloc, l'evolució de les estratègies d'investigació i els procediments metodològics mostren que el predomini de treballs documentals en el període 1990-1994 deixa pas, en el període 1995-2000, a l'obtenció de dades principalment mitjançant enquestes, qüestionaris i observació, i també a la seva anàlisi estadística. És a dir, s'observa una evolució cap a procediments metodològics quantitius propis d'un paradigma d'investigació positivista. El punt d'inflexió en aquesta evolució es produeix en el congrés de 1996, al qual es presenten 16 treballs de caire quasiexperimental, cosa que quadruplica els del congrés anterior. Una altra vegada s'observa una correspondència amb l'evolució de les tesis doctorals en el camp de les ciències de l'activitat física i de l'esport, en què hi ha un predomini de treballs basats en el paradigma positivista ($n = 51$) enfront dels que responen a un paradigma interpretatiu ($n = 9$), crític ($n = 8$) o emergent ($n = 4$), tot i que aquests tres últims tipus de treballs són més recents en el temps (Cepero, Zagalaz i Arteaga, 1999).

Igual que en altres mitjans de difusió del coneixement (vegeu Calatayud Miquel i Balaguer Solá, 2000), és possible que en les aportacions als congressos puguin dibuixar-se un seguit de *col·legis invisibles*, és a dir, grups d'autors que produeixen una col·laboració rellevant al voltant de temàtiques determinades i de les formes d'investigar. Segons Pavesio Estero (2003) la Formació del Professorat, en concret els aspectes teòrics sobre els plans d'estudi en la formació inicial, és el tema que apareix esmentat més sovint en les actes dels Congressos d'Escoles de Magisteri i Facultats d'Educació del període 1991-2000. Li ve al darrere la Didàctica i, més concretament, la investigació tècnica sobre els processos d'ensenyament-aprenentatge i la metodologia referida a les tasques. Aquesta autora conclou que al llarg d'aquest període es manté la preeminència de les temàtiques, tot i que s'observa un augment en la diversitat dels objectes d'estudi.

La preeminència dels treballs positivistes i de les temàtiques que fan referència a la Formació del Professorat i la Didàctica suggereixen l'important, encara que relativament tardà, impacte en l'Àrea de la investigació basada en models tecnicoeficientistes que emfatitzen la importància del rendiment, l'objectivació i la recerca de lleis generals aplicables a contextos diversos d'ensenyament. D'acord amb Shulman (1989), aquests models d'investigació tracten fonamentalment de trobar el millor mètode o el professorat més eficaç partint d'una definició precisa de comportaments observables que responen

a variables d'ensenyament predeterminades. Com assenyalen Dodds i Placek (1991), en aquest tipus d'investigacions la noció d'eficàcia es troba definida gairebé unilateralment pels investigadors. En el cas de l'alumnat, els indicadors d'eficàcia solen vincular-se al rendiment motriu, mentre que per al professorat i el mètode d'ensenyament giren entorn del *feedback* i el temps de compromís motor. Aquests models entenen l'ensenyament com una cosa reduïble a fets i comportaments que poden observar-se, quantificar-se i acumular-se amb la finalitat d'arribar a una generalització a altres entorns i individus. És a dir, posen l'èmfasi en el rendiment, l'objectivació i la recerca de lleis generals, tal com correspon a la investigació típicament positivista en l'ensenyament. Caldria analitzar la temàtica de les comunicacions que utilitzen aquests procediments d'obtenció i anàlisi de dades per comprovar en quina mesura giren al voltant dels indicadors esmentats.

Finalment, esdevé remarcable l'aparició i l'increment, a partir de l'any 1994, d'estudis de casos, i també la utilització d'entrevistes i l'anàlisi de contingut com a mètodes de recollida i anàlisi de dades. De la mateixa manera, segons Pavesio Estero (2003), en aquest mateix període es pot apreciar un desenvolupament quantitatiu i qualitatiu dels treballs basats en la investigació-acció i l'estudi de casos en les aportacions als congressos de l'Àrea. Aquestes dades revelen l'emergència de models d'investigació mediacional i sociocultural en la investigació sobre l'ensenyament de l'educació física (Hanke, 1987; Shulman, 1989).

En el model mediacional el professorat i l'alumnat no són investigats com a objectes naturals i passius, sinó com a individus actius que copsen i processen informació, i que actuen prenent decisions conscients dintre d'una estructura significativa d'interacció. Tal com apunta Hanke (1987), es tracta de canviar la visió conductista per una visió cognitivista que consideri el professor i els estudiants com a individus actius que copsen i processen informació i que no només reaccionen de forma rutinària, sinó que també actuen prenent decisions conscients i veient la seva acció com a part d'una estructura significativa d'interacció. D'aquesta manera, hom tracta de fer una mica de llum sobre la interacció entre els principals actors de l'ensenyament.

Des de supòsits semblants, el model d'investigació sociocultural posa l'èmfasi en els aspectes socials i culturals de dintre i/o de fora del context d'ensenyament, i afronten les investigacions des de perspectives situa-

cionals i holístiques. Aquest model d'investigació recull un conjunt molt variat de mètodes de recollida, anàlisi i representació de les dades (Sparkes, 2002). L'ensenyament és considerat una realitat multidimensional, flexible i canviant en la qual influeixen tanta quantitat de variables que s'aconsella afrontar les investigacions des de perspectives situacionals i holístiques. Tenen en compte el punt de vista dels participants en les situacions investigades i, alguns d'ells, adopten també una visió externa. En la majoria dels casos, aquests models utilitzen metodologies qualitatives en l'estudi, encara que en alguns casos la metodologia és quantitativa, o es combinen totes dues.

Aquest treball és un primer acostament a l'evolució de la tasca investigadora en l'Àrea. En estudis futurs, la categorització proposada per analitzar el contingut de les aportacions podria completar-se de manera inductiva, i enriquir-se amb noves perspectives i metodologies d'investigació. També caldria l'aplicació de criteris que permetessin de valorar la qualitat dels treballs analitzats i l'ampliació de l'anàlisi de la producció dels membres de l'àrea a altres mitjans de divulgació del coneixement científic.

No obstant això, i malgrat les seves limitacions, aquest estudi expressa el creixent interès que hi ha a l'Àrea per la tasca investigadora. En termes generals, el període analitzat es caracteritza per un increment en el nombre, encara que no en el percentatge, dels treballs d'investigació, i també per una evolució dinàmica en les formes d'entendre i portar a terme la investigació. Al final del període estudiat, l'escenari de la investigació estaria caracteritzat per a) el predomini de treballs basats en models tecnicoeficientistes d'investigació i b) l'emergència de treballs relacionats amb models mediacionals o socioculturals. Aquesta coexistència d'enfocaments d'investigació pot resultar molt fructífera si es materialitza des del respecte a allò que les diferents formes d'entendre i portar a terme la investigació poden aportar per ampliar la comprensió de les temàtiques abordades.

Agraïments

L'autor agraïx als revisors anònims les seves crítiques i aportacions, així com al professor José Luis Pastor Pradillo la seva ajuda per a localitzar les fonts documentals i als professors Miguel Villamón Herrera i José Devís Devís els seus comentaris a les primeres versions d'aquest article.

Bibliografia

- Calatayud Miquel, F. i Balaguer Solá, I. (2000). Estudi dels col·legis invisibles a la revista *Apunts* (1964-1993). *Apunts. Educació Física i Esports* (61), 6-23.
- Cepero, M.; Zagalaz, M. L. i Arteaga, M. (1999). Avance en la investigación de la educación física y ciencias de la actividad física y el deporte, *Actas del XVII congreso nacional de educación física*, (pàgs. 1148-1155). Huelva: Universidad de Huelva.
- Devís-Devís, J.; Antolín Jimeno, L.; Villamón Berrera, M.; Moreno Doña, A. i Valenciano Valcárcel, J. (2003). Las revistas científico-técnicas españolas de las ciencias de la Actividad Física y el Deporte: inventario y análisis de la calidad de contenido y difusión. *Revista Española de Documentación Científica*, 26(2), 177-190.
- Dodds, P.; Placek, J. H. i Silverman's R. T. (1991). PE review: too simple a summary of a complex field. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 62, 365-368.
- Hanke, U. (1987). Cognitive aspects of interaction in physical education. A G. Barrette; R. Feindgold, C. Rees i M. Piéron (eds.). *Myths, Models and Methods* (pàgs. 135-141). Champaign: Human Kinetics.
- Lawson, H. A. (1990). Sport Pedagogy research: from information-gathering to useful knowledge. *Journal of Teaching in Physical Education*, 10, 1-20.
- Library Information Service (1998). Making the journal's 20th anniversary, 20(4), 309-320.
- Pavesio Estero, M. (2003). *La investigación interpretativa y crítica como espacios discursivos en las actas de los congresos nacionales de educación física de facultades de educación y escuelas de magisterio 1991/2000*. Tesis Doctoral, Universidad de Granada.
- Ríos Hilario, A. B. (2000). Diez años de investigación en la revista española de documentación científica. *Revista Española de Documentación Científica*, 24(4), 433-449.
- Shulman, L. S. (1989). Paradigmas y programas de investigación en el estudio de la enseñanza: una perspectiva contemporánea. A M. C. Wittrock (ed.), *La Investigación de la Enseñanza*, I (pàgs. 9-91). Barcelona: Paidós.
- Sparkes, A. C. (2002). *Telling stories in sport and physical activity*, Champaign: Human Kinetics.
- Villamón Herrera, M.; Devís Devís, J. i Valenciano Valcárcel, J. (2005). Análisis de la visibilidad de las revistas científico-técnicas españolas de Ciencias de la Actividad Física y el Deporte. *Revista de Psicología del Deporte*, 14 (2), 253-267.